

Васіль СТАРЫЧОНАК

«І ПТУШКІ, І ХМАРЫ, І ДРЭВЫ, ЯК ЛЮДЗІ»:
АНТРАПАМАРФІЧНЫЯ МЕТАФАРЫ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ
ЛІТАРАТУРЫ (У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ)

Антрапамарфічныя метафары (грэч. *anthropos* ‘чалавек’, *morphe* ‘форма’) – метафары, якія развіліся па мадэлі «чалавек → птушкі, жывёлы, дрэвы, расліны, нябесныя целы, прыродныя з’явы і інш.». Надзяленне чалавечымі рысамі і якасцямі прадметаў жывой і нежывой прыроды (персаніфікацыя) мае доўгую гісторыю і сваімі каранямі ўзыходзіць да старажытных рэлігійных уяўленняў, традыцый тагачасных людзей, іх веры ў магічную сілу слова, яго здольнасць непасрэдным чынам уплываць на чалавека. Старажытнае табу – забарона ўжываць назвы жывёл у час палявання, іх замена сінонімамі і семантычнымі адпаведнікамі – было адным з важнейшых фактараў развіцця антрапамарфічных метафар. Сёння гэты тып метафар шырока выкарыстоўваецца ў розных жанрах вуснай народнай творчасці, байках, а таксама паэтычных творах.

Найбольш пашыранымі з пункту гледжання тэматычнай замацаванасці выніковага ЛСВ з’яўляюцца антрапамарфічныя найменні птушак і жывёл, кірунак сэнсавага развіцця якіх абмяжоўваецца суадносінамі «чалавек → птушка, жывёліна» (у процілегласць заамарфізмам з адваротным кірункам сэнсавага развіцця « птушка, жывёліна → чалавек»). Галоўнымі рэцыпіентамі такіх метафар з’яўляюцца назвы асоб з указаннем іх якасцей, рыс характару, тэмпераменту, прафесійнай дзейнасці і мн. інш. Напрыклад, пеўчая птушка часцей за ўсё атаясамліваецца з асобай, прафесійна звязанай са спевамі, з музыкай. Такогога роду антрапамарфічная скіраванасць назіраецца ў полісемантаў *спявак*, *пявун*, *пявуння*, *запявала*, *саліст*: *І нельга маўчаць **спевакам** — Шчыглам, берасцянкам, вясёлым драздам.* (Э. Агняцвет) *А побач дружныя стрыжы, шпакі... Збіраюцца на поўдзень **спевакі**.* (П. Саковіч) *Ледзь сціхлі **певуны** лясныя, як падалі свае галасы **спевакі** ад ракі.* (К. Кірэенка) *Жаўрук так выцінае на жалейцы, Што пот цурком з малага **певуна**.* (У. Лісіцын) *Я хачу, каб кветка Сэрца аздабляла, А **пявуння**-птушка Мне заўжды спявала.* (Я. Журба) *Вось і птушка заспявала У зялёным гушчары — Самы смелы **запявала** І прадвесніца зары.* (П. Прануза) *На жэрдыцы палац [шпакоўня] узвышаецца, у палацы **саліст** заліваецца.* (П. Чабор) *Пеўчая гвардыя парасыпалася ў голлі... Ладзіць канцэрт найвялікшы ва ўсім наваколлі, паабяцаўшы на ягадзе спелай за песню **салістам**.* (М. Дукса) Не зусім празрыстымі, але ўзнаўляльнымі па суадносінах зыходнага і вытворнага ЛСВ з’яўляюцца антрапамарфічныя невузальныя метафары

барабаничык і фанфарыст: *І з высокай ліпы над дарогаю, Дзе раі падсцерагаў сусед, **Барабаничыкі** чырвананогія — Буслы Клёкат пасылалі ўслед.* (С. Фамін) *Алёшка расказвае свайму сябру шмат цікавага пра стракатых **барабаничыкаў** — дзятлоў.* (А. Якімовіч) *І пеўні, нястомныя **фанфарысты** — мірныя дні абвяшчалі зноў.* (А. Вярцінскі)

Празрыстыя сэнсавыя ўзаемаадносіны паміж зыходным і вытворным ЛСВ назіраюцца ў метафарах-найменнях драпежнай птушкі (параўнанне з разбойнікам), смелай, непалахлівай птушкі (атаясамліванне з нахабнікам). пералётнай птушкі (параўнанне з выгнаннікам): *Нейкі звярок ці птушка трапілі ўжо у вострыя кіпцюры **разбойніка** [коршака].* (М. Парахневіч) *Праўда, гняздо пуставала нядоўга. **Нахабнікі-вераб'і** хутка заўважылі адсутнасць гаспадароў і занялі яго з крыкам і бойкай.* (А. Пальчэўскі) *Гэтыя **выгнаннікі** яшчэ доўга кружыліся над вёскай, развітваючыся з ёй да новай вясны.* (М. Сталяроў) *Буслы-**выгнаннікі** недзе ў выраі.* (Р. Барадулін)

Не ўкладваюцца ў межы традыцыйных ўяўленняў і адносяцца да ліку індывідуальна-аўтарскіх суадносіны птушкі з парламенцёрам, з паслом, кватарантам: *Грак варонам стаў **парламенцёрам** — Ё дзюбе носіць белы ласкуток.* (В. Гарановіч) *Грак, **парламенцёр** вясны, зіме дыктуе ультыматум.* (А. Сербантовіч) *Слязязца вочы ў дымным поце, Ды — лепшага **паслы**, — Спікіраваўшы, па балоце Расхажваюць буслы.* (С. Гаўрусёў) *Так і пражылі буслы ўсю зіму **кватарантамі** ў гусей.* (А. Пальчэўскі)

Даволі часта ў антрапамарфічных найменнях адначасова фіксуюцца ЛСВ ‘жывёліна’ і ‘птушка’, звычайна аб’яднаныя інварыянтнымі квалітатыўнымі семамі тыпу ‘прыгажосць’, ‘непаседлівасць’, ‘хітрасць’: *Ён раўніва адпіхнуў Малася і Сямёна Хведасевіча ад гнедага **прыгажуна**.* (Р. Хацкевіч) *Яны глядзелі на гэтага **прыгажуна** лесу [лася], як зачараваныя.* (Р. Няхай) *На возеры жыве качар вялікі, **прыгажун**, братка ты мой.* (Е. Лось) ***Прыгажуна-цецэрука** я не здабыў у гэты раз.* (Р. Ігнаценка) *Гэта рыжыя **непаседа-вавёрка** пераскочыла з дрэва на дрэва.* (У. Краўчанка) ***Непаседа**, даўгацыбы бусел — даўняе вясны забыты сон.* (Р. Барадулін) ***Непаседы-сініцы** чародкамі пералятаюць ад аднаго куста да другога.* (М. Даніленка) *Засакатала спалоханая **непаседа-сарока**.* (А. Асіпенка) *Гарнастай! Бач, **хітрун**, рыбкай ласуецца.* (Р. Ігнаценка) ***Хітруны** [вожыкі] без шуму-крыку Недзе ў лесе зніклі.* (М. Калачынскі) *Салавей, калі мы падкраліся да яго, саскочыў з гняздзечка, хуценька шмыгнуў у чарнічнік і, адбегшы ўбок, узняўся ў наветра — так **хітрун** адводзіць ворага ад свайго гнязда.* (М. Капыловіч)

У многіх выпадках семантычная парадыгма полісемантаў уключае даволі значную колькасць ЛСВ, якія аб’яднаны не столькі семантычнай эпідыгматычнасцю, колькі агульнасцю семантыкі зыходных адзінак (часцей

дзеясловаў і прыметнікаў). Так, у сэнсавых структурах полісемантаў *бадзяга*, *валацуга*, *валачобнік* (*валачобніца*), *вандроўнік* (*вандроўніца*), *падарожнік* (*падарожніца*) фіксуюцца шматлікія метафарычныя ЛСВ ('жывёліна', 'вечер', 'хмара', 'месяц', 'зоркі', 'вясна', 'зіма', 'ліст'), у якіх актуалізуецца інварыянтная дзеяслоўная сема 'рухацца' у яе разнавіднасцях 'бадзяцца', 'валачыцца', 'вандраваць', 'падарожнічаць' і інш.: *Зімою воўк есць усё, што трапіць яму на зуб. Выбіраць галоднаму бадзягу не прыходзіцца.* (В. Вольскі) *Вунь — галаву падняў, глядзіць: вазьмі! Бадзяга-конь! Няма куды падзецца.* (А. Бялевіч) *Але каб пэўна ведаць, ці не схпіў лясны валацуга авечку, трэба пералічыць гурт.* (М. Гамолка) *Тамара прынесла з лесу яловых лапак і абв'язала імі яблыньку. Ад касавокіх валацуг берагла, ад зайцоў.* (І. Сіняўскі) *Вецер-бадзяга, вітаю цябе! Сёння я стаў тваім братам стрыечным.* (І. Пракаповіч) *Валацуга вецер гоніць прэч Пасмы рыжых, вясновых аблокаў.* (К. Жук) *Парасчыняны дзверы Для валацуг-вятроў.* (Н. Гілевіч) *У полі плача вецер-валачобнік.* (У. Гайдук) *Вандроўнік-вечер выганяе На неба стадка лёгкіх хмар.* (Я. Колас) *Вятры — вандроўнікі, вядома.* (П. Броўка) *Толькі хмары здалёк — валацугі — На каменне ікуюць перуны.* (М. Шаховіч) *Блудзяць хмаркі — вандроўнікі дальнія.* (Т. Кляшторны) *Вандроўніцы-хмары, Нябёсаў укарасы! Зрадніўся я з вамі Ё далёкія часы.* (Я. Колас) *Набегла хмарка, заслانیла сонца. Смяецца нябесная падарожніца, завіла само сонца.* (У. Ліпскі) *Часамі месяц, бяздомны бадзяга, забярэцца на стрэшкі дзіравых хмар.* (М. Танк) *Хачу я, каб месяц гулівы, Спрадвечны начны вандроўнік, Стаў чорны, як спелая сліва, І з неба блакітнага знік.* (А. Астрэйка) *Вандроўнік-месяц жоўтай коскай заблытаўся ў вітрах бяроз.* (А. Майсеенка) *Ці вы — пакутныя вандроўніцы [зоркі], Бязмэтна кінутыя ў шлях, Якому Бог адзіны роўніца, Дзе ні пачатку, ні канца.* (В. Зуёнак) *Прывет табе, вандроўніца-вясна.* (М. Танк) *Зіма-валачобніца гуляла ў хмельным буянстве.* (С. Кухараў) *Цішыня, цішыня, Толькі шолах бадзягі-ліста.* (А. Звонак)

У чатырох ЛСВ полісемантаў *немаўля*, *дзіця* актуалізуецца агульная сема 'малы па ўзросце, памеры і іншых прыметах': *Ад ранку не спяць немаўляты — Радасць у іх якая! — У дзюбах маленькіх — глянь ты! — Зара залатая палае.* (Я. Крупенька) *Лятаючы, скігліць чайка, Бы па дзецях плача.* (Я. Купала) *Іх [дрэўцаў] тут навокал цэлая чародка, Даверлівых зялёных немаўлят.* (М. Шабовіч) *Я цябе ледзь знайшоў між кустоў, ручаёк-немаўля.* (М. Арочка) *Для немаўляці таго, Для зярняці, Глеба — пшчотная, Добрая маці.* (С. Дзяргай) *Спіць за барамі ў калысцы пясчанай сіняя Нарач — дзіце акіяна.* (А. Вялюгін) *Эх, гуляюць віхры ў полі, Ветравыя дзеці.* (Я. Колас) *Плакалі пралескі, дзеці вясны.* (З. Бядуля)

Усе ЛСВ субстантываў *асілак*, *волат* захоўваюць у сваёй структуры сему ‘моц, сіла, вялікія памеры’: *Пушча — гэта плямёны асілкаў-дубоў*. (А. Куляшоў) *А над бярозамі, быццам закрываючы іх ад ветру, стаяў асілак-дуб*. (М. Шыманскі) *Над яго галавой лясны волат раскінуў дужыя галіны*. (А. Ліс) *А навокал — гаі дубовыя, Стаяць волаты стогадовыя, Заглядаюцца ў Свіцязь*. (В. Шымук) *Шмат для людзей ты ўзраціла Дужых асілкаў-зуброў І незвычайнае сілы Коней сваіх — трактароў*. (М. Аўрамчык) *Такая прыказка ў народзе ходзіць: Мядзведзь — асілак, ды яго за губу водзяць*. (У. Корбан) *У снім марыве ўзвышаюцца ледзяныя вершаліны волатаў-гор*. (Э. Самуйлёнак) *У акіян Бурна воды нясе Горды асілак — Рака Енісей*. (В. Шымук) *У іх — рабочы Кожны сантыметр, Асілкі беларускія — БелАЗы*. (І. Скурко) *Такая ўжо відаць патрэба, Каб мы штодня хутчэй раслі, Пазадзіралі дзюбы ў неба Асілкі-краны, як буслы*. (П. Броўка) *Краіна пакрываецца сецю электрастанцый, і ўзнікаюць волаты — заводы, фабрыкі і цэлыя гарады*. (Я. Колас) *Вось магутны гусенічны трактар — волат палёў*. (А. Варановіч) *Ля волата-карабля бездапаможна кідалася муха-лодка*. (Я. Маўр)

Антрапамарфічныя ЛСВ полісемантаў *цар*, *царыца*, *кароль*, *каралева* трывала замацаваліся ў літаратурнай норме з абагуленым значэннем ‘тое (той), што (хто) вылучаецца сярод іншых у якіх-небудзь адносінах’. Семантычную парадыгму такіх полісемантаў утвараюць ЛСВ ‘звер’, ‘птушка’, ‘дрэва’, ‘сонца’, ‘вада’, ‘грыб’ і інш.: *Цар у небе — горны сокал — Крылы ў сонца распасцёр, Аглядае бор шырокі, Стэп шырокі, шапкі гор*. (А. Бялевіч) *Лебедзь — цар на снім плёсе, Цар у цёмнай пушчы — лось*. (А. Бялевіч) *Адразу не скеміш, дзе ясень, дзе клён. І толькі бяроза, мая каралева, Адвесіць здалёк прывітальны наклон*. (І. Лагвіновіч) *Тут у пашане цар бароў палескіх — асілак-дуб, што сам, як цэлы бор*. (Э. Акулін) *Усё гэта дае нам вечназялёная паўночная елка, царыца бяскрайніх таёжных лясоў*. (П. Рунец) *І я, зачараваны, стаю на беразе, упіўся вачыма ў небасхіл, адкуль вось-вось вынырне сонца. І, о Божа, Каралева сусвету, уладарка жыцця на зямлі, уздымае сваю карону над лесам і возерам*. (У. Ліпскі) *Пакланюся я табе, царыца, Чыстая сцюдзёная вадзіца*. (М. Багдановіч) *На спартыўнае поле сёння парадным маршам выйшла каралева палёў — кукуруза*. (У. Корбан)

Шырокі сэнсавы дыяпазон полісеманта *бабуля* (*бабулька*) ахоплівае 8 неузואльных ЛСВ ‘старая вёска’, ‘старая хата’, ‘крывая вуліца’, ‘старое дрэва’, ‘зямля’, ‘зіма’, ‘стома’, ‘смерць’, якія аб’яднаны агульнымі семамі ‘старасць’, ‘слабасць’, ‘зыход’: *Завязаўшы хустку сваю стрэшкай, сцішана сядзіць бабуля-вёска са старэчай скрыўленай усмешкай...* (А. Русецкі) *Плыў мароз па струнах драцяных ад каменна-бетонных валатавак да шурпатых саламяных стрэх бабулек згорбленых — вясковых хат*. (З. Бядуля) *Побач —*

сад стары кляновы на Малой Садовой вулцы, вулцы, згорбленай **бабульцы**. (Д. Бічэль) *Журботныя постаці **бабулек-бяроз...** наапускалі сваё гнуткае, як лён, веце.* (Я. Колас) *Прывітанне галоўнаму далакопу, ахавальніку скарбаў старой **бабулі** зямлі.* (К. Крапіва) *Але як бы цяпер **бабулька-зіма** ні злавалася, яе песенька скончана.* (Р. Ігнаценка) *Няхай **бабуля-стома** ідзе, Дагнаць мяне не проста будзе.* (Г. Каржанеўская) *А смерць — пачварная **бабуля**, Сама зарэжацца касой.* (А. Бялевіч)

Антрапамарфічнай метафарызацыі лёгка падвяргаюцца кампаненты тэматычнай групы 'радня' (*бацька, сын, брат, сястра, блізняты, радня*), якія на аснове мнагамернай і шырокай асацыяцыі 'што-небудзь блізкае, роднае, арганічна звязанае' аб'ядноўваюць чалавека і акаляючае яго асяроддзе: дрэвы, расліны, грыбы, рэкі, крыніцы, хвалі, вятры, побач размешчаныя пагоркі, жывёлы, птушкі і інш.: *Дуж ты, дуб стары, Сын вякоў сівых!* (Я. Колас) *Над ракою дзве вярбіны — Дзве журботныя **сястры**.* (Я. Янішчыц) *Растуць на палянцы у лесе **сястрыцы** [суніцы], падобныя вельмі **блізняты**.* (П. Чабор) *Лес усю сваю драхляную **радня** збірае.* (М. Рудкоўскі) *Галлё пакідаюць **браты**, ападаюць гаротна на дол глухавечнасці ў ціхі прыпол.* (Р. Барадулін) *Схаваліся між траў Падасінавік стары, Дзве ваўняначкі-**сястры**.* (М. Танк) *Гэта Бацькаўшчына, гэта Вятка, Свіслачы **сястра**.* (Е. Лось) ***Бацька** Нёман з прытокамі Моўчадзь, Гаўя, Вілія, Ведзьма, Дзітва.* (Д. Бічэль) *А крынічка-Невялічка Поіць рэчку Як сястру, Не дае ёй Перасохнуць У гарачую пару. І ажыны, І вярбіны Зелянеюць Па-над ёй. Добра рэчцы-Быстрацечцы З вернай, Любаю **сястрой**.* (А. Дзеружынскі) *Хваля за хваляй — блакітныя **сёстры** — Зайграюць шматколеравым граннем.* (З. Бядуля) *Ой ты, вецер, **сын** прастору!* (Я. Колас) *Пад снежавымі ўзімку каўпакамі І ўлетку ў абрамленні збажыны Стаяць і лічаць свой узрост вякамі Пагоркі, два **браты-прыгажуны**.* (Т. Ляшонак) *Табе даброта ў небе зорка: Твой **бацька-месяц** пры табе.* (А. Бялевіч) *Ну і восень — густыя ліўні, Жменя горкіх на голлі слёз, — І прасватана **бацькам-жніўнем** За сялом чарада бяроз.* (М. Губернатараў) *Пасля снадання ля пня Разгараецца гульня. Карагодзіць да паўдня Уся заечая **радня**.* (І. Муравейка) *І верабей з усёй **радняю** Не шкне, схаваўшысь пад страхою.* (Я. Колас)

Прыродныя з'явы і аб'екты, якія характарызуюцца рухомасцю, зменлівасцю, гарэзлівасцю, інтэнсіўнасцю (вецер, шумлівы ручай, дождж, хваля, дым) у творах мастацкай літаратуры атаясамліваюцца са свавольнікам, гарэзам, жеўжыкам, забіякам, задзірам: *А сярдіты вецярок, Што навесіў на кручок Замашныя крылы, Стаў надзвычай мілы. Смешнаваты **жэўжык**, Як асенні пеўнік.* (М. Лужанін) *Асенні **свавольнік** — вецер-лістадзёр, растрапаў яе [Верачыну] прычоску.* (В. Праскураў) *Вецер-свавольнік подыхам веснім*

Неба расчысціў блакіт. (У. Верамейчык) Ды ён, гэты вецер, — **гарэза** свавольны, што вусны мае цалаваў. (І. Хадарэнка) Хіба толькі падзівішся, адкуль гэты **гарэза**-вецер мог нанесці столькі лісця. (І. Шамякін) Восеньскі **забіяка**-вецер раз-пораз рыпаў... дзвярыма. (В. Быкаў) Звоніць, скача, як дзіцятка, Гэты **жэўжык**-ручаёк. (Я. Колас) Ну й **гарэза** ж ён, дождж, цалавацца так хоча! (Я. Сіпакоў) А дожджык быў **гарэза**-бутафор, кап-кап, — ледзь пырснуў і пабег наўцёкі. (Р. Баравікова) А хваля — мяккая **гарэза**. Пад кручу да старога [каменя] лезе, нібы равесніца яго. (Ю. Свірка) Дым паваліў густы-густы, Крануў галлё, **задзіра**, — Дзяды абкурваюць сады, Каб хараст-во ўрадзіла. (М. Калачынскі)

Чалавеку ўласціва адносіцца да прадметаў, якія суправаджаюць яго на працягу вялікага адрэзку часу, да якіх яны прызвычаліся, прывыклі як да сваіх сяброў. Менавіта таму многія пісьменнікі называюць **другам** бор вячысты, вецер, паходную чарнілку, саху; **сябрам** — сонца, дубы, кнігі; **сяброўкай** — бярозу, хмарку, любімую зорку, песню; **таварышам** — клён, сланечнік і інш.: Падлесак — сын мне, бор вячысты — **друг**. (Я. Янішчыц) А вецер, мой **друг**, што з'явіўся з радзімы, З лагодай і ласкай ляціць па-над морам. (К. Кірэнка) Перада мной на століку гарыць З пустой бляшанкі дымная капцілка, А побач з ёю ціхенька стаіць Мой верны **друг** — паходная чарнілка. (С. Новік-Пяюн) **Друг** мой неадчэпны, Саха ты крывая, Хоць корміш свет цэлы, Сама ж век худая. (Я. Купала) Мяне чакаюць за небасхілам: Конь мой — вецер, зямляк і неразлучны **сябар** — сонца. (Н. Шклярава) Дубы, **сябры** мае самоты, У высі неба мкнуць узлёты. (Я. Колас) Кнігі, кнігі! Я помню усіх вас, **сябры**. (Н. Гілевіч) **Сяброўка** любая, Бяроза белая, Я пад табой сядзеў не адзін раз. (С. Новік-Пяюн) Ля прызбы стаялі **сяброўкі**-бярозкі, Ранялі на голаў мне светлыя слёзкі. (К. Буйло) Вазьміце з сабою мяне хоць куды, хмаркі — мае **сяброўкі**. (Д. Бічэль-Загнетава) І радасна мне адвячоркам Успомніць за нашым сталом **Сяброўку** — любімую зорку... (М. Хведаровіч) **Песня** — наша неразлучная сяброўка. (А. Русак) Мой бедны клён, **таварыш** верны, трыміць на ветры за сялом. (А. Гінько) І засмяяўся, радуючыся сонцу, замахаў галавою сланечнік — мой добры зялёны **таварыш**. (М. Капыловіч)

Некаторыя антрапамарфічныя метафары заснаваны на квантытатывнай прымеце, якая вылучаецца на першы план у найменнях **хаўрус**, **гвардыя** ‘чарада птушак’, **аркестр** ‘птушыны хор’, **кодла** ‘чарада птушак; купа, гняздо грыбоў’: І іх [арабіны] не клююць снегіры, **хаўрус** вераб’іны. (К. Жук) Гракі ў **хаўрусе** са шпакамі Вандруюць вывадкам усім. (М. Калачынскі) **Пеўчая гвардыя** парасыпалася ў голлі, першую зелень вітае і крыкам, і свістам. (М. Дукса) І вось адтуль чуваць цэлы сімфанічны **аркестр** птушак. (М. Нікановіч) На рэчцы вясёлыя хвалі гуляюць, А птушак **аркестр** так цудоўна

грыміць. (С. Новік-Пяюн) *Грачынае за форткай **кодла**, калёсны грук — прачнуўся дом.* (А. Вялюгін) *Сапраўдны баравік адзіноцтва не любіць, яму баравічыху падавай, а там і цэлае **кодла** баравічат.* (І. Новікаў)

Пісьменнікі даволі часта звычайныя прадметы, рэчы і з’явы прыроды надзяляюць якасцямі, уласцівымі чалавеку. Таму М. Арочка і А. Васілевіч матыгу і гліняны гаршчок называюць рабацягай, Г. Валкавыцкі месяц імянуе лодарам, С. Шах і Р. Шырма у ветры бачаць жартаўніка, Р. Панчанка і А. Ставер ноч атаясамліваюць са змоўніцай, А. Кавалюк лес уяўляе мудрацом і тугадумам: *Спрадвечнаю матыгай-рабацягай Далоні ўсмак натруджваю цяпер.* (М. Арочка) *У сяле Верхняя Альба на плоце адной непрыкметнай хаты заўсёды вісела на калу вядро або звычайны **рабацяга** — гліняны гаршчок, аплецены дротам.* (А. Васілевіч) *Толькі месяц — начны **лодар** — навесіўся на асіне.* (Г. Валкавыцкі) *Гарэзнік-вечер, бойкі **жартаўнік**, — дзе ён, там вечна рух, і шум, і блік, і ўзвіхранасць вясёлае марокі.* (С. Шах) *Можна, вечер, вядомы ўсім **жартаўнік**, Хваляванне прынёс, пакруціўся і знік?* (Р. Шырма) *Мы з табой тады, **змоўніца**-ноч, Прычакаем выдатных падзей.* (П. Панчанка) *Ой ты, **змоўніца**-ноч, незаўважна ляціш... Расставацца не хочацца мне.* (А. Ставер) *О лес — **мудрэц і тугадум**, Ты падзялі дзядулеў сум.* (А. Кавалюк)

Сярод значнай колькасці антрапамарфічных метафар у асобную групу вылучаюцца традыцыйныя метафары-перыфразы, прадстаўленыя ўстойлівымі і звыклымі абазначэннямі зязюля — *вяшчунка, вяшчуння, варажбітка, чарадзейка*; зубр — *цар Белавежы*; воўк — *санітар лесу*; баравік — *кароль грыбоў*; дуб — *патрыярх лясоў і інш.*: *Ды ў шчодрасць гадоў — Кукаванне **вяшчунні** зязюлі — На сёмым дзiesiąтку не хочацца верыць, як верыў раней.* (Ю. Свірка) *Агучвай жа, **вяшчунка**, бор глухі, І хай твая не абарвецца песня.* (П. Макаль) *Колькі год?.. Спытаем у зязюлі, без даверу **варажбітцы** шэрай?* (А. Вялюгін) *Кукуй званчэй, кукуй часцей, Лясная **чарадзейка**.* (А. Зарыцкі) *Зубр — **цар** Белавежы, Хіб — з палову Казбека! Так прывыклі сцвярджаць спрадвеку.* (П. Панчанка) *Чуў, што ваўкі — санітары. Лес ачышчаюць ад хворых і ад слабых.* (І. Пташнікаў) *А за ім — **кароль** грыбоў, сам магутны баравік.* (П. Глебка) *Дуб-**патрыярх**... Тут дробязям не месца. Стагоддзяў світак пад старой карой...* (М. Башлакоў) *Удовы-**бярозы** сваімі каралямі горда глядзяцца ў лустэрка вады.* (П. Трус) *Удава-**бяроза** без верху.* (Р. Барадулін) *Трактар — палёў **гаспадар**.* (Я. Колас)

Некаторыя спалучэнні з антрапамарфічнымі метафарами ў выніку іх частага ўжывання і значнага філасофскага зместу ператварыліся ў афарызмы: *Людская праца — уладар, Яна на свеце **гаспадар**!* (У. Дубоўка) *Жыццё — строгая, патрабавальная і разважлівая **гаспадыня**.* (Я. Пярмяк) *Паўторыць тысячы разоў Імя адной адзінай, Яна, усеўладная любоў, Душ*

юных *гаспадыня*. (А. Звонак) *Курганы* — нямыя *сведкі* славы. (У. Дубоўка) *Прайдзі мой край* — усюды курганы, *Нямыя сведкі* вечнасці яны. (Я. Крупенька) *Сняжынкi* — *прадвеснікі* і *разведчыкі* блізкай зімы. (А. Александровіч) *Шпакі* — цяпла і сонца *пасланцы*. (С. Грахоўскі)

Суадносіны паміж ЛСВ многіх антрапамарфічных субстантываў вызначаюцца не столькі традыцыйнымі схемамі і напрамкамі сэнсавых мадыфікацый, колькі спецыфікай успрымання пісьменнікам рэчаіснасці, яго інтуітыўным адчуваннем нябачных ніцей і сувязей паміж самымі рознымі прадметамі і з’явамі. Такого рода індывідуальна-аўтарскіх метафар у творах мастацкай літаратуры нямала: *Ах, бедная! Стаіць [яблыня], калоціцца. Бледная, белая, Зімы палонніца*. (Я. Крупенька) *Бабыль-вечер на світанні Пойдзе ў свет шырокі, Пойдзе ў злосці, буркатанні Аглядаць валокі*. (Я. Колас) *Пастух* нябесны, *вечер*, не гані так хутка *хмары*, *Дай ім запыніцца*. (Р. Барадулін) *А сосны* — *рыцары ў шаломах*, *Крыніцы* — *вочы ўсёй зямлі*. (П. Броўка) *Зашыўся ў мох, цікуючы за мною, Баярын бору* — *горды баравік*. (Я. Янішчыц) *Яшчэ мне так не пеў ніхто, Як гэты чмель, Вядзьмак бухматы*. (В. Ракаў) *А сёлятняя восень была плакса: яна ахінала зямлю туманамі, засланяла сонца густымі хмарами, якія сеялі і сеялі, як скрозь сіта, надакучлівую імжу*. (Р. Сабаленка) *Калматы вечер* — *араты мора*, *зярняты сееш ты ў пыл разораў*. (А. Русецкі) *І дождж Сявец* — *Выдатны памагаты Калгаснікам-аратым*. (М. Лужанін) *Дождж* — *мой даўні калега*, *Мой сааўтар элегій, Уначы нашаптаных, Недасланых каханай*. (А. Пісьмянкоў)

Такім чынам, антрапамарфічныя метафары шырока прадстаўлены ў творах мастацкай і публіцыстычнай літаратуры. Значная іх частка (каля 40 %) трывала замацавалася ў літаратурнай мове і пры наяўнасці мінімальнага кантэксту выразна ўспрымаюцца носьбітамі мовы. Другая (большая) частка такіх метафар адносіцца да ліку індывідуальна-аўтарскіх (узуальна незамацаваных) і звязана з ідыястылем пісьменніка, яго уменнем знаходзіць у розных прадметах і з’явах агульныя рысы і якасці. Адною з асаблівасцей антрапамарфічных метафар лічыцца іх дэрывацыйная вытворнасць, залежнасць ад семантыкі ўтваральных адзінак, якімі ў сваёй большасці з’яўляюцца дзеясловы, прыметнікі і назоўнікі (*валацуга, бадзяга, вандроўнік, выгнаннік, спявак, запявала, мудрэц, хітрун, маладзік, свавольнік, нахабнік, прыгажун, асілак, варажбітка, вяшчуння*). Па гэтай прычыне такія метафары ўтвараюць шырокія семантычныя парадыгмы з патэнцыяльным іх пашырэннем і ўключэннем новых ЛСВ, якія па сутнасці ў кожнай маўленчай сітуацыі з’яўляюцца канкрэтызатарамі шырокай і абагуленай семантыкі зыходных лексічных адзінак.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ